

סיפורי דוכיפת

יהודי, נוצרי, דרוזים ומוסלמי בעקבות ציפור רבת אגדה

ואת אלה תשקצו מן העוף, לא ייאכלו כי שקץ הם: את הנשר ואת הפרס ואת העזנייה [...] ואת החסידה האנפה למינה ואת הדוכיפת ואת העטלף

תרגום אונקלוס ל'דוכיפת' הוא 'נגר טורא'. על כך אומר הבבלי (גיטין ס"ח ע"א) שזהו תרגומו של 'תרנגול הבר'. כך גם רש"י לבבלי חולין (ס"ג ע"א), בתוספת הצרפתית של ימינו: "וקורין לו 'פאון' שלב"א, ומוכנו הוא 'טווס הבר'."

רב סעדיה גאון מתרגם לערבית של ימינו, כפי שנקראת הדוכיפת בערבית של ימינו - 'הוד-הוד'. שם בבבלי בחולין ניתן הסבר לשם המשונה 'דוכיפת' - 'שנודו כפות', ומסביר רש"י שהכוונה לכך ש'כרבותו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש'. הדוכיפת מוכרת כיום בצבעיה העזים ובציצית הזהב שלה. היא נפוצה בכל אזורנו: אסיה אירופה ואפריקה, ובארץ ניתן לצפות בה בקיץ ובחודשים שלפניו ולאחוריו. הקולות שהיא משמיעה הם שהעניקו לה את שמה הערבי 'הוד-הוד'. ליתר דיוק, את הקולות משמיעים בעיקר הזכרים, הן על מצת למשך נקבות והן לחידוש הקשר שאבד עם בת הזוג.

עוד על מקור השם. ייתכן שהמצרית העתיקה וכן הקופטית משמרים את השם 'קוקופת', ואולי הכוונה היא לסוג של כובע שאמור להזכיר את ציצית הזהב של הדוכיפת. א' שמאלי ציין כי בשפה הודית אחת, ששמה לא צוין, נקראת הדוכיפת בשם קרוב ביותר: 'דיכ-פת', שמוכנו 'תרנגול הר' ואולי נסגר סאן מעגל השמות.

בתו של החרדי מירושלים

הסיפור שיסופר להלן הוא סיפור אמיתי. הווי משהו, אך אמיתי. תחילתו בגבול יראוש ותקווה, וסופו במפח-נפש ואכזבה. "לכתי ישישה ילדים". שח היהודי החרדי מירושלים. יהודי תלמיד-חכם, בר-אורייין ובר-אבה, בקיא בש"ס ובפוסקים אך מצוי גם במילי דעלמא. יהודי יקר שאינו עוסק בנסתרות, אין לו עסק בקמענות, וכולו נטוע בעולם המעשה עם עולם הרוח היהודית. והוא ממשיך ואומר: 'ואולם, לבו של בעלה - איננו איתה. ניסינו בשיחות-נועם, ניסינו בשכנועים, פנינו למביני-עניין מן הציבור 'שלנו', מן הציבור 'שלכם', השתתחנו על קברי צדיקים, ובייחוד על קברי צדיקים שעניינם הקשר בין בני הזוג, פנינו לצדיקים חיים, צדיקים שבדורנו, התפללנו ארבעים יום לפני מי שאמר והיה העולם בכותל המערבי ברחבה שבחורן וגם במנהרות, נוכח קודש הקודשים. ניסינו הכל - ללא הועיל'. והוא נח מן התיאור, כשבכל אפשרות ואפשרות שהעלה חזרות ועולות לנגד עיניו ניסיונותיו וניסיונות בני ביתו.

"והנה", ממשיך היהודי, "מצאנו משהו בספר 'פענח רזא' שחיבר אחד מן הראשונים, מבעלי התוספות, רבינו יצחק ב"ר יהודה הלוי [נרדס לראשונה בטרנופול תקע"ג/1813 ולאחר מכן בוורשא תרצ"ב/1932 - ז"א], נכדו של ר' שמואל מפלייא, מבעלי התוספות. בספר הוא מביא פירושים והלכות, וכן מצטט מדברי ר' יוסף מאורליאנס, בעל ה'כבוד שור', רבי יהודה החסיד ועוד. בסוף פרשת שמני, ברשימת העופות האסורים, הוא כותב: דוכיפת - הוא 'נגר טורא', כתרגומו. והוא שנקב את האבן עד שנכנס בצווארו של עוג.

ואם יתלה איש את לשונו [של הדוכיפת] על לבו בישינו [כנראה בשנתו, בהיותו ישן] יזכה וינצח בעל דינו, אפילו את המלך. ואשה שתת' לה עינה השמאלית [של הדוכיפת] על צווארה - יאהבנה בעלה אפילו היא כעורה מאד, ולא יאהב אחרת לעולם.

וחכמי יון ניסו את הדברים הרבה, וגם אנו, והוא אמת. "ובכן", ממשיך הוא ואומר: "אמנם לא בגמרא, אך אחד מן הראשונים, מבעלי התוספות, מציע כאן סגולה. סגולה בדוקה. לא קמע, לא אמונה תפלה, לא כישוף - סגולה! לתלות עין שמאל של דוכיפת על צווארה של האישה - ואז יאהבנה בעלה..."

"אנא, מצאו לי עין שמאל של דוכיפת, או דוכיפת שלמה, חיה (או שאך זה עתה מתה), ונקווה לטוב..."

ולאחר הפסקה קצרה נוספת הוא ממשיך: "הדוכיפת היא עוף מוגן, כדאי להיזהר. אולי גוססת או שזה מקרוב מתה?".

הנוצרי

פנינו לידיד מן העמים, נוצרי, המשרת את מאמיניו על פי הבנתו. לאחר דברי נימוסין, כדרך המזרח, ולאחר קפה או תה, עבר לתכל'ס: "זה לא אתה, אתה לא צריך דוכיפת לעצמך, אתה לא צריך עין של דוכיפת. זה 'הם', זה 'הם' מירושלים, נכון?"

היינו בהלם. "נכון", ענינו, "טובה לחבר..."

"כן, פעם בכמה חודשים מגיעה בקשה כזו, סיפור כזה, תאמין לי - לא מביני..."

"גם אנחנו לא מבינים, ביקשו, ניסינו. כן - כן, לא - לא..."

"תשמע", נפנה אותנו מעל פניו, "עם כל הכבוד, יש לי ציור של דוכיפת, זה יותר יעיל. יש לי ציור צבעוני של דוכיפת, ציור גדול של דוכיפת, ציור בתוך מסגרת. שים את הציור על צווארה של הגברת - ואללה יעזור. מה השתגענו?"

ואחרי דקה הוסיף: "האמת היא שגם אצלנו לדוכיפת, 'להוד-הוד', יש קשר לחיבור בין בני הזוג, אבל עין שמאל? על הצוואר?"

פטרנו כמה מילים בכדי להישאר במסגרת השפויים, וניתקנו מגע. מעניין מה הוא חושב עלינו. מעניין מה הוא חושב על ה'הם', על ה'הם' מירושלים..."

הדרוזית

עלינו צפונה, אל ידידינו הדרוזים. סיבוב בכפר, מילה לידיד אחד, משפט וחצי לאחר. הגענו. ושוב מילות הנימוס ודא, כדרך המזרח, ושוב התה, הקפה. ובפנינו - בקשה, 'קצת מזוזה': "עין שמאל של דוכיפת, נוטה למות..."

"תתכה כאן, אל תלך לשום מקום, תיכף אחזור", אמרה ונעלמה. חיכינו. חיכינו עוד קצת. לא חיכינו הרבה - חזרה. "אז כך: אין לו, ובכלל עכשיו חורף, ועד האביב כנראה אין סיכוי, אבל, וזה הדבר החשוב, הוא [האנונימי. והכל הולך כך: 'הוא אמר לזה, וזה מסר לאחיו, שסיפר לחבר של אחיו הגדול' וכו' וכו'] אמר

שידבר עם הרועים, כן הרועים. הם מסתובבים הרבה בשטח הפתוח, מחוץ לכפר, בין כפר לכפר, שם, אולי, וגם זה רק לקראת האביב, יש סיכוי למצוא. ימצאו - טוב, לא ימצאו - לא ימצאו..."

ואחרי מספר דקות, היא ממשיכה: "אתה יודע מה? אני אנסה לדבר עם הציידים, אולי הם ימצאו לכם. אבל בעצם, הציידים זה רעיון לא טוב. אתה יודע, ציפור מוגנת, שמורה. עוזב, לא נדבר עם הציידים. אבל מה? אני בכל זאת אדבר איתם - שלא יצודו, אבל אם ימצאו דוכיפת מתה, או שהולכת למות, יביאו לך..."

ושוב מילות תודה, ומסביב... וככה... ואז היא אומרת: "דקתגיד לי, את האמת, נכון שזה לא בשבילך? אתה לא צריך דוכיפת לעצמך, אתה לא צריך עין של דוכיפת. זה 'הם', זה 'הם' מירושלים, נכון?"

"אה, בה... כן", הפטרנו, "זה ככה, קצת מסובך, לא משנה, יהיה - טוב, לא יהיה - לא נורא..."

והיא משלימה את ההחשבה: "בעל ואישה... לא מסתדרים... על הצוואר... דוגרי, גם אצלנו יש סיפור כזה, ש'הוד-הוד' עוזר לבני זוג, אבל לא עין, ולא על הצוואר. וכן, כן, פעם בכמה חודשים מגיעה בקשה כזו, סיפור כזה, תאמין לי - לא מבינה..."

"גם אנחנו לא מבינים, ביקשו, ניסינו. כן - כן, לא - לא..."

יאללה, נסענו.

הדרוזי

עדיין אצל ידידינו הדרוזים. כפר אחר, נוף אחר. גם כאן מילות-נימוס, גם כאן כדרך המזרח. כמובן הקפה, התה. ושוב 'בקשה קצת משונה, מעט מזוזה: עין שמאל של דוכיפת, נוטה למות..."

ומבלי לחכות, הוא עונה: "זה לא בשבילך, אתה הרי לא מתעסק בדברים האלה. אתה לא צריך דוכיפת לעצמך, אתה לא צריך עין של דוכיפת. זה 'הם', זה 'הם' מירושלים, נכון?"

"תראה, תשמע, נכון, אבל חבר ביקש, המצב אצלו..."

לא סיימנו את המשפט, והוא משלים במקומנו: "אשתו, הבת שלו, האישה של החבר הכי טוב שלו, בעלה, האישה שלה, על הצוואר... מכיר את הסיפור - פעם בכמה חודשים מגיעה בקשה כזו, סיפור כזה, תאמין לי - לא מביני..."

"כן, גם אנחנו לא מבינים, אבל חבר ביקש, חשבנו לעזור..."

ואנחנו שואלים את עצמנו בשביל מה היינו צריכים את כל העניין הזה? הרי אנחנו רק צינור, 'שיחפשו משהו אחר... למה דווקא אני?' ואז קיבלנו שיחת-מוסר:

"תשמע, אנחנו חברים כבר הרבה זמן. אנחנו ידידים מעל ומעבר. אתה יודע שאני מוכן לעזור לך, והרבה, אתה יודע שהקשר בינינו הוא מעבר לקשר של סתם חברים, אתה כמו אח שלי. אבל בעניין הזה אני לא יכול. בוא נגיד כך: אל תבקש ממני, כדי שלא אצטרך להגיד לך 'לא'. העניין הרבה יותר מסובך ממה שאתה חושב. זה לא רק 'ציפור מוגנת', 'עבירה על החוק', זה הרבה יותר..."

ומבלי להפסיק אפילו לנשום, הוא ממשיך: "תשמע, אני לא יכול אפילו לחשוב על פגיעה בדוכיפת. לא ייתכן שאני אבקש ממשהו לפגוע בה. לא אבקש אפילו לתפוס או לקחת, אפילו דוכיפת נוטה למות. בדוכיפת אני לא אפגע לעולם."

"אני אסביר לך. אתה בטח מופתע מהנחוצות שלי, מהדברים החדים והברורים האלה. אצלנו במסורת,

תוצאות מאכזבות

מה עלה בסופו של סיפור?

סופו, למרות הציפייה והתקווה, אינו כה מוצלח. דוכיפת אמנם נמצאה, נוטה למות, פוזלת בעינה הימנית. אך החשוב הוא, כמצוין לעיל, העין השמאלית דווקא, וזו תלה נלתלה על צווארה של האיש. אך לשווא...

ואמנם, גם אם לא הצלחנו לעזור לידיד, הפעם יהודי, מה'הם מירושלים', הרי שיצאנו ברכוש גדול מסיפורי "הגויים אשר סביבותיכם"

מישהו דיבר על 'ציפור לאומית'? - בינלאומית!

המוסלמי

לא נוצרי, לא דרוזי, פנינו אפוא לידיד מוסלמי. קפה, תה, נימוסין כדרך המזרח, ושוב בקשתנו-שאלתנו המשונה מעט: 'עין שמאל של דוכיפת, נוטה למות...'

"אהה, בשביל ה'הם מירושלים',

זה לא בשבילך. בעלה, אשתו...

גם במסורת שלנו זה ככה. כל העולם

"אותו הדבר. פעם בכמה חודשים מגיעה בקשה כזו, סיפור כזה, תאמינ לי - אני לא מבין..." והוא ממשיך "אני אמצא לכם, אבל רק בסוף החורף, עכשיו הם לא פה, אין, לקראת החג שלכם, עיד אל-פיסח".

ואחרי דקה או שתיים, הוא מוסיף: "גם במסורת שלנו זה ככה, אהה, אמרתי לך כבר. יש פי' (א)ל-קוראן אל-כרים' סורה שנקראת 'סורת א-נמל', 'פרשת הנמלים', שם יש סיפור על שלמה המלך שכועס על הדוכיפת, אבל היא מצליחה להרגיע אותו, ומספרת לו על מלכת שבא שבאה לירושלים:

'ויפקוד את העופות, ויאמר: "מה לי לא אראה את הדוכיפת, הנפקד מקומה? ענוש אענשנה קשה או זבוח אזבחנה או תוכיח צדקתה". לא אחרה הרבה (לשוב) ותאמר: "השגתי (דעת) אשר לא השגת אותה, ואביא אליך משובא דבר יציב: הנה מצאתי אישה תמלוק עליהם..."

"אמרתי לך, גם אצלנו יש כזה דבר, אבל לא עין, לא על הצוואר של האיש, למה מה?"

ביאליק: צאי ובקשי לי בן זוגי...

ובכן, מתברר שכאן מסביבנו, בין העמים, ידועה ומוכרת הדוכיפת כמקשרת ומגשרת בין בני הזוג, כמוצאת שלום ומשכינת שלום ביניהם. האם גם ביאליק, שם בגלות, ידע והכיר? האמנם על כך כתב את השיר 'בין נהר פרת ונהר חידקל'?

בין נהר פרת ונהר חידקל / על ההר מיתמר דקל

ובדקל בין עפאיו / תשכון לה דוכיפת זהב

ציפור זהב עופי, חוגי / צאי ובקשי לי בן-זוגי

ובאשר תמצאיהו - / כפתי אותו והביאיהו

אך אם אין לך חוט השני / דברי שלום אל חתני

מה תגידי לו? הגידי: / נפשי יוצאת אל ידידי

אמרי לו: הגן פורח / נעול הוא ואין פותח רימון פז שם יש בין עליו / אך אין מי שיברך עליו

בין נהר פרת ונהר חידקל / על ההר מיתמר דקל

ובדקל בין עפאיו / תשכון לה דוכיפת זהב

אצל החכמים, אבל כולם יודעים את זה, הדוכיפת היא ציפור מאוד חשובה, מאוד יקרה. הדוכיפת היא שעזרה למלך שלמה לבנות את בית המקדש בירושלים. כן, ללמאלכ סליימאן...

"בספרים שלנו, שרק אנשי-הדת עוסקים בהם אבל אנחנו יודעים מה יש שם, אז בספרים האלה מסופר ששלמה לא ידע איך לסתת את האבנים למקדש. אתה יודע, הסיתות של האבן, עושים אותו בכלי מתכת, בפטיש, באיזמל ודברים כאלה, אבל בבית המקדש זה היה אסור. אסור היה להשתמש במתכת. אז איך יסתת שלמה המלך את האבנים? כתוב אצלנו שהדוכיפת, ה'הוד-הוד', עזרה לו. איך עזרה? אני לא בטוח, אבל אם אני זוכר, פעם סיפרו לי, ה'הוד-הוד' עמדה על האבן איפה ששלמה אמר לה, ואז האבן נחתכה, ככה ישר, כאילו סיתתו אותה בכלי-מתכת חד. ככה הדוכיפת עזרה למלך שלמה לבנות את בית המקדש.

"אז אני יכול לפגוע בה? עשה לי טובה, אנחנו ידידים, וכדי להישאר ידידים - אל תבקש, כדי שלא אסרב".

ניכר היה בו, בדרוזי המשכיל, שהדבר עלה לו בבריאות. ניכר היה שהדרשה הזאת באה מעומק נשמתו, מהגורדה הפנימית שבו: "אני פשוט לא יכול לחשוב אפילו על פגיעה בציפור שעזרה ללמאלכ סליימאן עליו השלום...". וכאילו לא ידענו, הוא מוסיף: "רק תדע לך, שגם אצלנו ל'הוד-הוד' יש תפקיד חשוב בקירוב בני-זוג..."

"האמת", אמרנו, מתאוששים מהמסר החד, הברור, הנוקב, "האמת היא שגם אצלנו במסורת יש סיפור כזה, יש סיפור דומה. אבל לא קישרנו, לא חשבנו...". והמשכנו: "אצלנו קוראים לאותה ציפור, ליתר דיוק 'תולעת', קוראים לה 'השמיר'. השמיר היא זו שסיתתה את האבנים במקום ששלמה המלך הניח אותה, ועוד לפני כן היא זו שסיתתה את אבני החושן בימיו של משה במדבר, ואת האבן שהירים עוג מלך הבשן על מנת להשליך על משה... את ה'שמיר' הביאה הדוכיפת אל המלך שלמה. הסיפור מופיע בגמרא בבבלי גיטין (ס' ע"א). עוד לפני כן, אנחנו נזכרים במשנת אבות (פ"ה מ"ו), שהשמיר הוא אחד מן הדברים שנבראו 'ערב שבת בין השמשות'... ועם חורבן הבית הראשון 'בטל השמיר' (משנת סוטה פ"ט מ"ב). נזכרנו שהשמיר, הדק 'כחוט השערה', איננו מסוגל לבקוע עופרת, ולכן הוא נשמר בקופסת-עופרת אצל 'שרי של ים' או אצל 'זיו שדי'... כן, מוכר לנו, אבל לא חשבנו שעד כדי כך. לא תיארו לעצמנו שאתה מחבר בין הציפור-תולעת ההיא, מלפני 3,000 שנה, שנבראה ב'ערב שבת בין השמשות הראשון' לציפור של זמננו. בעצם, אתה צודק, הרי הציפור של היום היא הנכדה של הנינה של הציפור ההיא..."

נוסיף כאן כי הדוכיפת מופיעה באגדות שלמה המלך כמי שמגלה לו על בואה של מלכת שבא (בתרגומו לעברית של ח"ן ביאליק): "באותה שעה נתבקש תרנגול הבר בין העופות ולא נמצא, וציווה המלך להביאו בכעס וביקש לייסרו. ענה תרנגול הבר ואמר לו: שמע אדוני מלך הארץ ויבוא דברי באוזניך... אמרתי אשוט בעולם כולו ואראה אם יש מדינה או ממשלה שאינה נשמעת לאדוני המלך. הסתכלתי וראיתי עיר אחת בארץ מזרח, עיר קיטור שמה. עפרה יקר מזהב וכספה בחוצות כזבל ואילנות מבראשית שם נטועים, ומגן עדן הם שותים מים..." (תרגום שני לאסתר א', ב), מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק ירושלים, עמ' רח-רט, ותודתי לר' אבישי אלבוים מנהל ספריית הרמב"ם בת"א). נפרדנו, ונסענו משם, מהוהרים.